Prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc.

Ústav jazykovědy

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Podíl fonické roviny textu na konstituování stylu dnešních řečnických projevů

Contribution of the phonic level of texts to constituting style of present-day public speeches

Klíčová slova: Stylistika, rétorický styl, příznakovost zvukových prostředků, stylové využití zvukových prostředků

Anotace: Pokud má řečnictví plnit svůj úkol, skutečně posluchače pro nějakou myšlenku získávat, musí se obracet jakoby k jednotlivci, vytvářet iluzi, že řečník oslovuje nikoli anonymního kolektivního posluchače, ale skutečně každého z posluchačů. Sledujeme-li zde zvukové ztvárnění textu, pak právě výslovnost je prostředkem, který může tuto iluzi významně posílit.Ve veřejném projevu jeho zvuková složka samozřejmě zabezpečuje plnou srozumitelnost vyjadřovaných myšlenek, nerozptyluje pozornost posluchače a usnadňuje mu percepci dík tomu, že jej neunavuje nutností domýšlet výrazy, které jsou při nepřesné výslovnosti narušeny. Je však také prostředkem prezentace osobnosti: je náležité, aby se veřejný mluvčí i ve zvukové stavbě promluvy představil jako osobnost kultivovaná, která si uvědomuje svou zodpovědnost vůči posluchačům. Kromě toho je kultivovaná výslovnost regionálně i sociálně nepříznaková, a proto nevytváří nežádoucí asociace.Zvuková stavba řeči je navíc důležitým estetizujícím činitelem, který uskutečnění základního cíle veřejné promluvy - informování spojenému s persvazí - účinně napomáhá. Nejde však o výslovnost totožnou s mluvou hereckou, i když se při výchově řečníka některé přístupy herecké výchovy uplatňují.

Annotation: If oratory is meant to fulfil its tasks, i.e. to persuade the audience about particular ideas, it must create the illusion that the speaker is addressing an individual rather than anonymous collective audience. If attention is paid to the sound structure of the text, it is possible to find out that it is pronunciation that can considerably support creating the illusion.

The sound structure of a public speech must primarily ensure full comprehensibility of the ideas presented. However, it is also a means by which the speakers are presenting themselves as cultivated personalities who are aware of their responsibility towards the audience. Besides, cultivated pronunciation is unmarked from both regional and social viewpoints, with no undesirable connotations. Moreover, the sound structure is an important element also from the aesthetic point of view, which considerably contributes to reaching the aims of public speech: information plus persuasion. Although methods used in training of future actors are sometimes used, the pronunciation described above is not identical with requirements for the speech of actors.

Podíl fonické roviny textu na konstituování stylu dnešních řečnických projevů

V posledních desetiletích jsme dík prudkému vývoji technických možností přenosu a fixace zvuku a obrazu svědky výrazného nárůstu role mluvených projevů v celospolečenské komunikaci. Styl těchto projevů tak získává důležité místo v souboru možností využití národního jazyka. Zaslouží si více proto pozornosti nejen v zobecnění, ale i při studiu jeho jednotlivých složek.

Obecně platí, že komplexní styl veřejných mluvených projevů je jedním ze stylů věcných, i když není zbaven (zejména v řečech slavnostních) estetizujících prvků. Na rozdíl od ostatních objektivních stylů je v něm výběr a uspořádání jazykových prostředků formován především cílem působit na vnímatele a volbou mluveného kódu (KRČMOVÁ 1997). Prostředky, jimiž se mohou vyjádřit stylové hodnoty komunikátu, jsou zde (podobně jako v jiných typech funkčních stylů) samozřejmě přítomny na všech rovinách jazyka, a nadto i ve volbě, a zejména uspořádání prvků tematických. Jejich studium a popis však mají různých rozsah a nestejně živou tradici. O invenční, dispoziční, stylizační úrovni přípravy projevu, na niž navazuje složka elokuční, vlastní přednes (na který se ostatně řečník podle doporučení praktických rétorik pečlivě připravoval), se mluví už od antiky (KRAUS 1999). V návaznosti na ně se všem složkám – někdy dokonce s tendencí k detailní systematizaci - věnuje rétorika, která hrála důležitou roli ve výchově vzdělaného člověka minulých generací a stává se aktuální i dnes. V české tradici připomeňme příslušné pasáže Slowesnosti J. JUNGMANNA (1846), mnohé školské příručky – rétorika totiž patřila v didakticky pojímané nauce o stylizaci textů, ve své době ovšem zejména psaných, prakticky orientované knihy o řečnickém umění v první polovině minulého století (např. HURT 1934), a nakonec i různá doporučení

pro veřejné mluvené projevy včetně interních materiálů zaměřených na činnost lektorů zájmových organizací nebo politického vzdělávání, pracovníků státní správy pověřených vedením občanských obřadů atd. po r. 1948. Vyvrcholením tohoto zájmu byla v česko-slovenském prostoru zejména široce informující MISTRÍKOVA Rétorika (1980) a práce HUBÁČKOVA (1983). Příručky podobného zaměření vznikají i po roce 1990: z nich drobné publikace A. LANGRA nebo J. KOHOUTA, propracovaná práce LOTKOVA a šířejí koncipovaná publikace *Argumentace a umění komunikovat* navazují na českou a evropskou tradici, zatímco práce zaměřené na public relation jsou odezvou západního pojetí problému. Oba typy informačních materiálů jsou vyhledávány uživateli, což svědčí o tom, že problematika je velmi živá.

Je evidentní, že tradicí vymezované čtyři složky projevu (invence, dispozice,stylizace, elokuce) musejí být přítomny vždy, jiná je však pozornost, která se jim věnuje, a způsob, kterými je uživatel vytváření náležitého projevu veden. Je to dáno jak proměnami veřejné mluvené komunikace v běhu času, tak postavením, jaké měl mluvený veřejný projev ve společnosti, a tím, jak se měnili jeho tvůrci a příjemci. Také možnosti jazykovědy při popisu a orientace při výchově mluvčího vedly k tomu, že se pozornost přesouvala od jedné složky ke druhé až nakonec některé z nich zplaněly. Je to patrné především na vývoji zájmu o zvukovou složku přednesu: Staré rétoriky s ní, jak jsme již připomněli, počítaly, ale nikoli v dnešním smyslu. Fáze „elokuce“ znamenala naučení řeči zpaměti tak, aby mohla být souvisle a srozumitelně přednesena. V technice řeči se pozornost věnovala (QUNTILIANUS, čes. vyd. 1985, 518-544) dechovému rytmu, hlasu a členění řeči, dnes bychom řekli frázování, a to včetně připomínky trojího cíle přednesu, totiž „získat náklonnost, přesvědčit a zapůsobit“ (tamtéž, s. 539). Je pochopitelné, že se přitom neřešila otázka vlastní artikulace, a tím méně její kultivované (dnes bychom řekli spisovné) úrovně a že základní úkol fonické složky – předat jistou informaci (věcnou) se mlčky předpokládal. Ještě JUNGMANN (1844, s.161) žádá „hlas jasný, výřečnost a přednášení výtečné“, ale nezabývá se tím, jak ho dosáhnout: ostatně není ani proč – veřejný mluvený projev i toho nejlepšího řečníka mohl mít v jeho době jen velmi omezené auditorium. A hlavně, představa o kultivovaném znění češtiny se teprve rodila, takže regionální výslovnost, pokud si ji posluchač vůbec uvědomoval, byla – podobně jako v přirozené denní komunikaci – pouhou osobnostní charakteristikou mluvčího. Problém zvukové kultury češtiny si naše společnost klade až daleko později a v souvislosti se scénickou mluvou (DURDÍK 1873), akcentuje však přitom spíše spisovnost tvaroslovnou a vytříbenost lexikální, eventuálně eufoničnost, než vlastní výslovnost. Teprve po 1. světové

válce se v českém prostředí, snad i dík tomu, že se čeština stává jazykem státní správy a diplomatického protokolu, objevují pokusy popsat její zvukovou stavbu s cílem vytvořit teoreticky podložený obraz kultivovaného znění jazyka, který by mohl být oporou pro veřejné mluvčí, a také pro práci divadla (TRÁVNÍČEK 1935 a 1940.) Ke zvukové kultuře češtiny se ve 30. letech vyjadřuje také M. WEINGART ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), jeho myšlenky však nebyly obecně přijaty. Veřejný mluvený projev zůstává záležitostí lokální, celonárodní sféra příjmu mluvených projevů se teprve vytváří s rozvojem rozhlasu a zvukového o filmu, ale vrstva mluvních profesionálů je malá a ostatní – z hlediska své profese příležitostní takto veřejní mluvčí – se na vystoupení pečlivě připravují a své texty nanejvýš kultivovaně čtou. Při nedostatku základního poučení o artikulaci a o skutečném vztahu zvuků v souvislé řeči (popisy artikulace češtiny se teprve tvoří) tak trvá představa, že kultivovaná výslovnost je poplatná psané podobě textu, že ve všech případech existuje v češtině jednoduchá paralela mezi písmeny slova psaného a vyslovovanými hláskami. Současně obíhají některá poučení osvojená při elementárním čtení, např. „přízvuk je vždy na předložce“, „u tečky klesni hlasem, u otazníku stoupni“, i když mají v souvislém veřejném mluveném projevu velmi omezenou pravdivost.

Bohužel ani vytvoření skutečných ortoepických zásad pro kultivované znění češtiny (Výslovnost spisovné češtiny I –1955 a II-1978) nenašlo dostatečně silný ohlas ve veřejné mluvní praxi, i když vedle popisu výslovnosti uvádějí i některá fakta o stylovém rozlišení výslovnosti a vedle pozitivních popisů výslovnosti spisovné výslovně odmítají vybrané prvky nářeční. Příjemci těchto ortoepických zásad se stávají samozřejmě profesionální mluvčí, jsou také zahrnuty do materiálů pro hereckou výchovu. Trochu jiné je to s neprofesionály. Na rozdíl od situace před r. 1948, kdy byl veřejný projev uskutečňován lidmi všeobecně vzdělanými a vědomými plné zodpovědnosti za obsah i formu promluvy, je veřejné vystupování v této době přístupno (a dokonce vnuceno) lidem nepřipraveným, „pracujícím“ řídícím pracovní porady a schůze, předávajícím v rámci různých školení předem zadané politické názory plénu, promlouvajícím v parlamentu. Tito mluvčí vystupují také v rozhlase a v rodící se televizi. A jejich projev může ovlivnit představu posluchače o tom, jak má kultivovaná „veřejná“ čeština znít. Je zajímavé, že v příručkách pro masově politickou práci vznikajících v 70.-80. letech se začíná poučení o výslovnosti stále více objevovat: v některých (HUBÁČEK, DOHALSKÁ) se dokonce autoři věnují popisu mluvních orgánům nebo systematice hlásek v nepoměrně větším rozsahu, než je pro neodborníka potřebné: domníváme se, že v době, kdy byla obsahová stránka řeči limitována předloženými tezemi a

nuceným opakováním vybraných myšlenek, se tyto popisy stávají autorům příruček únikem před nutností opakovat fráze. Text zaplněný fonetickým poučením byl dostatečně rozsáhlý a dík schématům a tabulkám vypadal odborně až vědecky, ale současně dík české terminologii jakoby srozumitelně, tj. nešlo tu o skutečné poučení o fonické stránce řeči, ale o pouhé předvedení informací.

Není divu, že faktografický výklad nemohl a snad ani nechtěl mít na skutečnou výslovnost vliv. Teoretické, avšak formální informace o kultivované výslovnosti, kterou by měl budoucí veřejný mluvčí užívat, dostával dospělý člověk s plně automatizovanou výslovností zvládnutou běžném denním životě, tj. na úrovni komunikačně úspěšné, ale velmi soukromé. Přitom byl bez větší motivace, a také bez možnosti odborně vedeného nácviku a výcviku soustředěného nejen na hlasovou práci, ale také na tvoření hlásek, výslovnost slov a promluvových úseků, tedy celků, na jejichž existenci ani nebyl – i vinou vztahu k psanému textu, kde se slova pečlivě oddělují, připraven.

Můžeme právem předpokládat, že toho období už skončilo a že dnešní veřejný mluvčí má zájem o projev skutečně řečnický, v němž už neopakuje předem dané myšlenky, ale skutečně tvoří. V této situaci by měly přijít znovu ke slovu staré rétorické zásady o invenci, dispozici a stylizaci, a samozřejmě i o elokuci. V současnosti se však, bez ohledu na rostoucí význam mluveného slova ve veřejném životě, dostává realizační fáze, tj. vlastní přednes textu, znovu do pozadí. Není to však zřejmě vinou podcenění, ale tím, že mluvčí bohužel nejsou stejně jako dříve na tuto situaci připraveni. Předpokládejme, že budoucí řečník má ke kultivaci vlastní výslovnosti motiv, ale není to snadné. Na rozdíl od psaného projevu, kde je možno záznam dodatečně korigovat, výslovnost se uskutečňuje v mnohem rychlejším tempu a vědomí chyby je pod prahem pozornosti mluvčího: o vlastní výslovnosti může mít iluze, uvědomí si snad hezitační zvuky (zvuky podobné *e*, *é* vznikající u některých mluvčích po pauze) nebo nemotivované opakování slabik a slov, nikoli však drobnější, ale stejně závažné nedostatky. Opakované upozornění na výslovnostní chyby, které do té doby mluvčímu v komunikaci nevadily (např. na nesprávnou spodobu, na zkracování vokálů *í* a *ú* nebo na nadměrné zjednodušování skupin souhlásek, nespisovné kladení přízvuku), může dokonce mluvčího traumatizovat, brzdit plynulost jeho řeči, a tak se sama péče o dokonalost stane zdrojem komunikačních potíží. Vzhledem k tomu, že neexistují metody rychlé a spolehlivé ortoepické výchovy dospělých, je rezignace na dokonalost výslovnosti běžná - nikoli však správná. Důležité je především poznat samy hranice spisovnosti, uvědomit si, které nedostatky se by se mohly v projevu objevit. Tomu napomohou novější publikace, bohužel už

těžko dostupné (především HŮRKOVÁ 1995); úroveň různých kurzů rétoriky je z tohoto hlediska nevyrovnaná.

Pokud má řečnictví plnit svůj úkol, skutečně posluchače pro nějakou myšlenku získávat, musí se obracet jakoby k jednotlivci, vytvářet iluzi, že řečník oslovuje nikoli anonymního kolektivního posluchače, ale skutečně každého z posluchačů. Sledujeme-li zde zvukové ztvárnění textu, pak právě výslovnost je prostředkem, který může tuto iluzi významně posílit.

Na obecné úrovni má samozřejmě fonická složka řeči jedinou funkci – totiž vytvářet zvukovou linii, již artikulací modifikujeme tak, aby vytvářela jednotlivé pojmenovávající prvky jazyka, tj. je způsobem realizace fonologicky relevantních složek řeči (na úrovni segmentů i suprasegmentální). Tato obecná funkce se však realizuje v konkrétních podmínkách komunikační událostí, jen v hrubém zobecnění ji lze vztáhnout na typy těchto situací, a pak má fonická složka mnoho dalších funkcí. Jsou přirozeně přítomny v spontánní mluvené komunikaci, ve veřejné mohou být buď nezáměrně přítomny, nebo záměně využity. Zároveň může zvuková stavba promluvy vytvořit jistou komunikační bariéru, a to jak při předání věcné informace (nesrozumitelnost nebo zkomolení sdělení), tak, a to především, informace pragmatické: může způsobit mylnou interpretaci vztahu řečníka k obsahu sdělení nebo k adresátovi, může narušit míru emotivnosti projevu apod. Jak ukážeme, stávají se tak zvukové složky důležitým činitelem při tvorbě veřejné promluvy a v konečné fázi i prostředkem diferenciace stylů veřejných promluv.

Fonická složka komunikátů podává (nezávisle na obsahu sdělení) velmi různé informace:

Zvuková stránka řeči je především signálem **individuálnosti** mluvčího. Tuto funkci má jak osobní zabarvení hlasu, tak specifický způsob artikulace hlásek a hláskových spojení a prozodická složka řeči. Pronáší-li projev obecně známá osobnost, mají tyto signály význam pro interpretaci závažnosti sdělení: identifikují mluvčího a navozují tak na základě důvěry v něj i důvěryhodnost informací a postojů, které sděluje. Pokud ovšem posluchači nemají k mluvčímu předem kladný vztah, může se tatáž výslovnostní zvláštnost stát zástupným argumentem pro to, že názor odmítají. Je tedy důležitá nejen činnost mluvčího, ale i zkušenosti a postoje posluchačů.

Dnešní řečnické projevy se tvoří v situaci, kdy má vnímatel dík mediální komunikaci vytvořenu alespoň rámcovou představu o tom, jak by měl veřejný projev znít. Jako posluchači předpokládáme, že řečník je znalý norem celospolečenského komunikačního prostředku – spisovného jazyka také na úrovni výslovnostní. Nedbalého člověka poznáme podle toho, že

nedokonale vyslovuje konce slov („polyká koncovky“), vypouští některé hlásky (často *v, j, h* mezi samohláskami nebo nosní souhlásky na konci slov) a zjednodušuje souhláskové skupiny, omezuje kvantitu vysokých vokálů, protahuje samohlásky před pauzou, vypouští slabiky uvnitř slov výplňkových a kontaktových, komolí výslovnost poměrně běžných slov přejatých atd. Taková výslovnost se stává signálem obecně malé připravenosti na veřejný mluvní výkon a je také negativním signálem ve vztahu k posluchači, neboť podceňuje jeho náročnost a vytváří komunikační bariéru – řeči není dobře a pohodlně rozumět; naopak artikulace nápadně výrazná s vyslovováním úplně všech souhlásek v psané předloze, výrazně oddělující slova, nebo dokonce jednotlivé slabiky vytváří dojem přezírání osobnosti posluchače: přehnaně pečlivě totiž mluvíváme s člověkem, u něhož předpokládáme poruchu sluchu, malou pozornost nebo dokonce sníženou chápavost.

Významné jsou v této souvislosti prostředky prozodické (melodie, síla, tempo): nevýrazné melodické a silové odstínění, síla řeči, která není adekvátní prostoru nebo je nevhodná vzhledem k přenosovému zařízení, přehnané tempo, ale i zvýrazněné odstiňování a tempo velmi pomalé – to vše svědčí o malé schopnosti mluvčího veřejně mluvit, je i negativním signálem pro interpretaci jeho myšlenek. Problémem tu je míra vhodného využití prozodických prostředků, protože dosavadní poznatky o nich nepodávají informaci o jejich adekvátnosti k určité situaci.

Zvuk řeči se stává signálem **okamžitých emočních stavů** mluvčího, což je pro interpretaci sdělení velmi významné. Ve veřejném projevu musí samozřejmě jít o emoce zvládnuté a stylizované a možnost jejich uplatnění je výrazně poplatná jak žánru veřejného projevu, tak dobové zvyklosti – patetický projev se dnes obecně přijímá jako málo upřímný, tj. jeho persvazivní funkce se obrací v pravý opak.

Pravidelné fonetické jevy slouží jako signál **odlišnosti jednoho jazyka od druhého.** Tento aspekt se ve veřejných projevech uplatní jen dílčím způsobem – např. při citaci cizojazyčných textů: vzhledem k tomu, že takové citace mohou být pro některé posluchače v plénu těžko vnímatelné, je dokonalost cizojazyčné výslovnosti spíše prostředkem osobnostní exhibice mluvčího, tj. sice posiluje význam jeho osobnosti, ale může tvořit negativní konotaci v posluchačích.

Zvuková podoba textů ukazuje také **odlišení regionální**. Liší se výslovnost česká a moravská a v rámci nich i laik vnímá zvukové odlišnosti mluvy jednotlivých menších regionů, západu a jihu Čech, Valašska nebo Slezska. V první řadě jde o rozdíly založené na artikulační bázi, tj. specifickém způsobu koordinace výslovnosti hlásek a jejich seskupení, který charakterizuje

také míru jejich variability. V daném prostředí jde o výslovnost běžnou, a tedy nepříznakovou, pozornost vzbudí až v u cizího vnímatele nebo je-li užita v médiích. V jazykové situaci severní Moravy je např. výrazně pražská výslovnost odmítána, neboť se spojuje s politickým, hospodářským a kulturním pragocentrismem mediální scény.
Zvuková stavba je (v zobecnění odhlížejícím od individuálních obměn znění zvuků a pravidelných obměn fonetických realizací hlásek) **prostředkem pro diferenciaci** jednotlivých pojmenovávacích jednotek jazyka, slov a jejich tvarů. Z tohoto hlediska je součástí jazyka, nikoli pouze řeči, jde o rovinu zobecnění konkrétních zvuků na úrovni fonologické. Využití variant výrazů (např. typ *létat-lítat*) nebo tvarů (např. *Pražané-Pražani*) hranice fonické stavby řeči přesahuje, i když je pro styl veřejné promluvy důležité.

Zvukové signály slouží k **segmentaci** víceméně kontinuálního řetězce mluvy na významové jednotky typu slov, přízvukových taktů, taktových skupin (výpovědních, promluvových úseků) a výpovědí. K tomu lze využít jak prostředky na úrovni hlásek, zejm. užívání rázu (tvrdého hlasového začátku) před vokálem (typ *připravit *usneseňí, mít f*úmislu*), tak prostředky prozodické: přízvukové členění, intonační průběh výpovědních úseků, pauzy. Rozbor většího korpusu textů (KRČMOVÁ 2000) ukázal, že mezi různými typy projevů nejsou v průměrné délce rytmických jednotek, tj. přízvukových taktů, ale v jejich stavbě: v kontaktových projevech stoupá na počátku fonace vlivem užívání kontaktových částic podíl taktů s nepřízvučným začátkem a v taktech tvořených původní předložkou a následujícím jménem se zase ve veřejných projevech zvyšuje přízvukování jména a předložka je - v nehodě s představami tvůrců ortoepické kodifikace – předklonkou. Takové přízvukování je odmítáno spíše staršími posluchači jako chyba, uvědomují si ji však více v mediální komunikaci, kde se vazba mluvčí - posluchači uvolňuje.

Zřetelně odlišné je členění **vyšších jednotek** řeči: V dialogu je průměrná délka promluvových úseků celkem stálá bez ohledu na vztah komunikantů. Úseky se zřetelně prodlužují ve veřejných promluvách, které mají oslabený kontakt s adresátem (formální veřejné projevy), zatímco projev oslovující kolektivního posluchače s jistou naléhavostí se v délce výpovědních úseků blíží běžnému dialogu.

Shrneme-li, jak může fonická rovina přispět podobě stylu veřejné promluvy, musíme konstatovat, že ani jedna z jejích složek nemá v konkrétní situaci jednoznačnou interpretaci. Mohli bychom tu srovnávat doporučení výše uvedených materiálů o spisovné výslovnosti a připomínat, jak jsou formulovány a co akcentují. Shledali bychom, že ortoepických změn je minimum a že se stále počítá s tím, že oporou veřejného mluveného projevu je psaná

předloha, při jejíž realizaci se mluvčí soustřeďuje už jen na vlastní přednes, tj. artikulaci, tempo, hlasitost a melodii řeči vedoucí k promyšlenému zvukovému členění celku. Podstatnější změny výslovnostní zásad nastávají jen u cizích slov, a to ještě v kombinaci s proměnami jejich psaní. Jde tu o stabilitu spisovného jazyka, nebo o to, že kodifikační materiály se v ortoepii míjejí s vyjadřovací praxí? Jakoukoli, třeba i dokonale promyšlenou a propracovanou výslovnostní kodifikační zásadu je totiž možno ve vyjadřovací praxi uplatnit až tehdy, přijmeme-li společenství uživatelů spisovného jazyka skutečnost, že výslovnost veřejného projevu je věc důležitá a že kultivace mluvy je stejně významná jako kultivace psaného projevu nebo lidského chování obecně. Právě v tom vytváří současnost nové podmínky a klade na mluvčího zcela jiné nároky než doby i jen nedávno minulé. Nejen že se (dík technického pokroku) výrazně rozšířil okruh veřejných mluvených komunikátů, jež již nemusejí být spojeny s přímým kontaktem mluvčího a posluchačů, ale změnil se i sám charakter takových projevů, persvaze se v nich uskutečňuje nejen na úrovni obsahové, ale i tím, že mluvčí působí na posluchače svou přirozeností, spontánností jazykové reakce. Tu adresát přijímá jako signál jeho hlubokého přesvědčení o obsahu a smyslu projevu, jako signál osobního zaujetí tématem a vstřícnosti k posluchačům. Potřeba kultivované výslovnost za těchto podmínek nemizí, naopak je výraznější a ve svém uskutečňování složitější než dříve.

Ve veřejném projevu jeho zvuková složka samozřejmě zabezpečuje plnou srozumitelnost vyjadřovaných myšlenek, nerozptyluje pozornost posluchače a usnadňuje mu percepci dík tomu, že jej neunavuje nutností domýšlet výrazy, které jsou při nepřesné výslovnosti narušeny. Je však také prostředkem prezentace osobnosti: je náležité, aby se veřejný mluvčí i ve zvukové stavbě promluvy představil jako osobnost kultivovaná, která si uvědomuje svou zodpovědnost vůči posluchačům. Kromě toho je kultivovaná výslovnost regionálně i sociálně nepříznaková, a proto nevytváří nežádoucí asociace - např. nedává posluchači nepřímou informaci o tom, že mluvčí se sice obrací ke všem občanům, ale je zakotven v severomoravském pohraničí nebo že sice promlouvá jménem všech starých obyvatel Prahy, ale ve skutečnosti se (podle mluvy) nedávno přistěhoval. Zvuková stavba řeči je navíc důležitým estetizujícím činitelem, který uskutečnění základního cíle veřejné promluvy - informování spojenému s persvazí - účinně napomáhá. Nejde však o výslovnost totožnou s mluvou hereckou, i když se při výchově řečníka některé přístupy herecké výchovy uplatňují.

Jednotlivé typy veřejných mluvených projevů jsou žánrově rozlišeny a toto rozlišení se promítá i do nároků na kvalitu výslovnosti: odborné a soudní řeči zůstávají většinou tak jako dříve v rámci kontaktových projevů, také duchovní řečnictví (kazatelství) se k celonárodní

obci posluchačů obrací jen zcela ojediněle; rozrostlo se však řečnictví politické, zatímco žánry slavnostního řečnictví s velmi pečlivou a propracovanou stavbou mají stále omezenější okruh využití. Ve fonické složce jsou rozdíly především mezi projevy čtenými, kde lze očekávat plné soustředění na zvukovou stránku, a spontánními nebo jen z části připravenými, kde mluvčí sleduje obsahovou stránku a dbá na kontakt s posluchači, zatímco vlastní výslovnosti a celkové technice tvorby mluvy pozornost nestačí věnovat. Nepochybně však vždy platí nutnost výslovnosti plně srozumitelné, ve slavnostních a obřadních projevech navíc očekáváme výslovnost vybranou, zatímco v projevu odborném se spokojíme se stejně spisovnou, avšak artikulačně méně propracovanou výslovností neutrální a při vzrušené diskusi i s výslovností zběžnou, tedy (opět v mezích spisovnosti) zjednodušenou. Při silné expresi možná zazní i výslovnost nedbalá. Poslech veřejných promluv nás dokonce přesvědčuje o tom, že při velkém zaujetí tématem (zaujetí na straně mluvčího i posluchače) přijmeme i výslovnost nějak narušenou. Tato zkušenost však neznamená, že by bylo možno vždy a všude pečlivou výslovnost zanedbávat. Je totiž nedílnou součástí řečnického projevu a většinou je i prvním prostředkem, kterým mluvčí navazuje kontakt s posluchači.

Literatura:

ČMEJRKOVÁ, S.: Spisovnost a nespisovnost v současné rozhlasové a televizní publicistice. In: *Spisovnost a nespisovnost dnes.* Šrámek, R. (ed.). Brno 1996.

DANEŠ, F.: Kultura mluvených projevů. In: *Kultura českého jazyka.* Liberec 1969.

DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současného mluveného jazyka.* Ostrava 1995; zvl. s. 5-38.

DOHALSKÁ-ZICHOVÁ, M., a kol.: *Mluvím, mluvíš, mluvíme; mluvené slovo v teorii a praxi.* Praha : Svoboda 1988.

KRAUS, J.: *Rétorika v evropské kultuře*. Praha : Academia 1998.

DURDÍK, J.: *Kallilogie čili o výslovnosti*. Praha 1873. Přetisk Olomouc : Votobia 1996.

FINDRA, J.: *Stavba a prednes rečníckeho prejavu.* Bratislava 1989.

FRINTA, A.: *Novočeská výslovnost*. Praha 1909.

HÁLA, B. a kol.: *Výslovnost spisovné češtiny I. Výslovnost slov českých.* Praha 1955, 2. vyd. Praha : Academia 1967.

HOFFMANNOVÁ, J.: Psaný a mluvený projev ve vzájemných citacích. In: *Stylistyka I.* Opole 1992, s. 67-81.

HŮRKOVÁ, J.: *Česká výslovnostní norma*. Praha : Scientia 1995.

HURT, J.: *Řečnictví v theorii a praksi*. Praha 1934.

JELÍNEK, M. – ŠVANDOVÁ, B. (eds.): *Argumentace a umění komunikovat*. Brno – PedFMU 1999.

JUNGMANN, J.: *Slowesnost aneb Náuka o wýmluwnosti básnické a řečnické...* 3. vyd. Praha 1846.

KOHOUT, J.: *Rétorika.* Praha 1995.

KOŘENSKÝ, J.: Komunikační úspěšnost a spisovnost v různých typech jazykových komunikátů. In: *Spisovnost a nespisovnost dnes.* Šrámek, R. (ed.). Brno 1996.

KRAM. J.: *Zarys kultury żywego słova.* Warszawa 1995.

KRČMOVÁ, M.:Dnešní problémy kultury mluveného projevu. In: Karlík, P. – Krčmová, M. (eds.): *Jazyk a kultura vyjadřování.* Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám. Brno: Mu 1998, s. 107-112.

KRČMOVÁ, M.: Persvazivní funkce jako konstituující faktor projevu – funkční styl rétorický. In: Čechová, M. a kol.: *Stylistika současné češtiny*. Praha : ISV 1997, s. 201-209.

KRČMOVÁ, M.: Proměny mluvené komunikace a vývoj ortoepické normy. In: J*ęzyki słowiańskie 1945-1995.* Gajda, S. (ed.), Opole 1995, s. 119-126.

KRČMOVÁ, M.: Rétorika mezi tradicí, přítomností a budoucností. In: Odaloš, P. (Ed.): *Všeobecné retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu.* Banská Bystrica PedF UMB 1999, s. 51-56.

KRČMOVÁ, M.: *Výslovnost ve veřejném projevu*. In: Jelínek, M. - Švandová, B. (Eds.), Argumentace a umění komunikovat. PedF MU: Brno 1999, s. 297-312.

KRČMOVÁ, M.: Zvuková stavba textů. In: Jandová, E. (ed.), *Tváře češtiny*. Ostrava : Ostravská univerzita 2000, s. 119-

138.

LANGER, A.: *Úspěch veřejné promluvy.* Praha 1993.

LOTKO, E.: *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc 1997.

MISTRÍK, J.: *Rétorika.* Bratislava 1980.

PALKOVÁ, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny.* Praha : Karolinum 1997.

QUINTILIANUS, M. F.: *Základy rétoriky*. Přeložil M. Blahník. Praha : Odeon 1985.

ROMPORTL, M. a kol.: *Výslovnost spisovné čeština II. Výslovnost slov cizích*. Praha – Academia 1978.

TRÁVNÍČEK, F.: *Správná česká výslovnost.* Brno 1935.

TRÁVNÍČEK, F. : Spisovná česká výslovnost. Brno 1940.

WEINGART, M.: Zvuková kultura českého jazyka. In: HAVRÁNEK, B. – WEINGART, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura.* Praha 1932, s. 157-244.

Bibliografický údaj: KRČMOVÁ, M. *Učastije zvukovogo urovnja teksta v formirovaniji sovremennych oratorskich vystuplenijach*. In Neščimenko, G.P. aj. (eds.), Vstreči etničeskich kuľtur v zerkale jazyka v sopostaviteĺnom lingvokuľturnom aspekte. Nauka: Moskva 2002, s. 329-340.